

האזינו- האם הכללים קיימים באמת?

ד"ר חזות גבריאל

היחס לכללים בלימוד תורה מזכיר מאד את המצב המוכר לגבי כללים דקדוקיים, שגם בהם לכל כלל מוצמדים יוצאים מן הכלל. שם ההסבר לכך הוא ברור: הכללים נוצרו רק אחרי השפה עצמה. השפה התפתחה באופן חופשי, חי ועצמאי, ולאחר מכן באו מלומדים ותיארו את הנוהגים שהתפתחו בצורה של כללים. ברור שהכלל אותו אנו יוצרים בדיעבד הוא כלל מקורב, אשר מנסה לקלוע לכמה שיותר מקרים. בשל כך נדרשת רשימה של יוצאים מן הכלל שתלווה אותו. עדיין ברור כי שימוש בכללים הללו מאד מקל, הן על הזיכרון והם על היישום והשימוש, ולא בכדי משתמשים בהם כדי ללמד מהגרים את שפת המקום (באולפן).

אי דיוק בכללים אינו מוכיח שאין כללים, אלא לכל היותר שהכללים שבידינו אינם מדויקים. נדגים- החוק הראשון של ניוטון קובע כי גוף שלא פועל עליו כוח ממשיך לנוע כל העת בתנועה קצובה בקו ישר. האמת היא שאף אחד לא ראה תופעה כזו מעולם, שכן היא אינה קיימת. זוהי הפשטה של מציאות טהורה, אשר לעולם לא מופיעה באופן כזה במציאות הריאלית. ברוב ככל המקרים מופיע כוח חיכוך כלשהו המפריע לתנועה, ועוד כוחות נוספים העשויים להאיץ או להסיט אותה. האם החוק הראשון של ניוטון הוא רק קירוב? ודאי שלא. זהו חוק מדויק (ככל הידוע לנו), אלא שתמיד יש להתחשב גם בחוקים נוספים רלוונטיים ומשפיעים.

ניטול דוגמא נוספת, והפעם מתחום האגדה. חז"ל לימדונו (בבלי שבועות יח ע"ב): "כל המבדיל על היין בערבי שבתות - הוויין לו בנים זכרים". האם החזון אי"ש (שלא היו לו ילדים) לא הבדיל על הכוס? מסתבר שכן. אם כן, האם הכלל אינו נכון, או שהוא רק כלל ריטורי גרידא? בהחלט לא הכרחי. ההכרעה בדבר מתן בנים לאדם תלויה בפרמטרים נוספים, והחוק דן מתאר רק את אחד הפרמטרים הרלוונטיים.

יש להיזהר מהתייחסות לכללים כאלטרנטיבה ממצה לפרטים. חובה להתייחס לשני המישורים במקביל. אסור לבחון הלכה כלשהי רק לאור הכללים, יש לבחון את התאמת הכלל ואת קיומו של כלל נוסף משפיע. בחינה כזו משתמשת בהסתכלות אינטואיטיבית על הסיטואציה הפרטית, לא דווקא דרך הכללים. ייתכן שמכאן נובע הצורך המתמיד של התלמוד ומפרשיו למצוא 'נפקא מינא' מציאותית לכל כלל הלכתי. בחינת ההשלכה על המציאות הינה כלי לבחינת תוקפו של הכלל.

התפיסה המקובלת לגבי לימוד תורה הינה שמטרת העיון וההפשטה היא להביא ליישום נכון יותר של ההלכה על מצבים חדשים. לפי גישה זו, הכללים הם אמצעי עזר ליישום ההלכה. ניתן להביא מובאות לא מעטות התומכות לכאורה בגישה כזו ("לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא", "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" וכדו').

אולם, הגישה הרווחת בעולם הישיבות המודרני הינה שהמטרה היא העיון עצמו. ר' ישראל מסלנט באחד ממאמריו, הביא לכך ראיה מפרשת בן סורר ומורה, שלפי אחת הדעות לא היה ולא נברא וגם לא עתיד להיות (בבלי סנהדרין עא ע"א). למה אם כן הוא נשנה? הגמרא מסבירה: "דרוש וקבל שכר". ר' ישראל מקשה: וכי תמו כל ענייני התורה היישומיים, שאנו נזקקים לפרשה נוספת כדי לקבל שכר? האם סיימנו ללמוד את כל שאר התורה? על כן הוא מסביר שיש לקרוא את הסבר הגמרא כך: הפרשה נשנתה כדי ללמדנו את העיקרון של 'דרוש וקבל שכר', כלומר, הלימוד אינו מיועד רק לצורך היישום, אלא גם למען הלימוד כערך עצמאי.

גישה זו מניחה במובלע כי הכללים ההלכתיים המהווים את מטרת העיון הם יישים קיימים. יש כללים כאלו, וההלכות השונות הן יישומים שלהם. אם כן, אי הדיוק וההקפדה לעסוק במקביל גם בפרטים וביישום מיועדת רק לוודא שהכללים אליהם הגענו הם נכונים. הכללים הם מדויקים אלא שלא תמיד הם המשפיעים היחידים.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.co.il